

Platón: *Állam*. Hetedik könyv, 514a–517b

ALAIN BADIOU

Miért ne? Képzeltetek el egy hatalmas mozi-termet. Előtt ott a plafonig nyúló vetítővászon, de a plafon oly magasan van, hogy a felső része árnyékba vész, miközben semmi mást nem lehet tőle látni, csak a vásznat magát. A terem zsúfolásig tele. A nézők foglyok: amióta csak léteznek, székeikhez vannak szögezve, pillantásuk a vászonra mered, fejüket mozdulatlanságra kényszeríti a fülhallgató, amely teljesen befedi fülüket. A székükhöz rögzített tízezrek mögött fejmagasságban, párhuzamosan a vászonnal – annak teljes hosszában – egy széles, fából ácsolt híd. Mögötte hatalmas projektorok, amelyekből már-már elviselhetetlen fehér fény árasztja el a vásznat.

De különös hely! – mondta Glaukón.

Csak annyira, mint a Földünk... A hídon mindenféle önműködő valami járkal ide-oda: bábuk, meg papírból kivágott alakok, marionett-figurák. Mindet láthatatlan mozgatók irányítják, illetve valahonnan messziről, távirányítóval vezérlik őket. Újra és újra feltűnnek mindenféle állatok, terhüket cipelő alakok, hamisított márkás öltözékekben tetszelgők, meg autók, golyák, mindenféle emberek, állig felfegyverzett katonák, külvárosi galerik meg galambok, turbékoló szerelmeseik, lelkes népművelők, meztelen nők... Van, aki kiabál, és vannak, akik normál hangon beszélnek, fuvoláznak, vagy harmonikáznak, megint mások pedig csak némán tovasietnek. A vásznon mindössze azokat az árnyképeket látjuk, amelyeket a projektorok ebből az állandóan változó kavargásból kivágnak. A mozdulatlan tömeg pedig a hangszórókból zajt, szavakat és mondatokat hall.

Ó, Istenem! – kiáltott fel Amantha. Különös e látványosság, de még különösebbek, akik ezt nézik!

Olyanok, mint mi. Vajon látnak-e mást önmagukból, a szomszédaikból, a teremből, a hídon megjelenő groteszk jelenetekből, mint azokat az árnyképeket, amelyeket a fényáradat vetít a vászonra? Vajon hallanak-e mást is, mint ami a fülhallgatójukból szól?

Nyilván semmi mást! – kiáltotta Glaukón –, hiszen fejüket az idők kezdetétől fogva erőszakkal egyetlen irányba, mozdulatlanságra kényszerítve a vászon felé fordították, fülüket, hallásukat pedig a rájuk illesztett hangszórók tartják elzárva!

Pontosan ez a helyzet. Vagyis látásuk segítségével kizárólag azt képesek befogadni, amit az árnyékok közvetítenek, a szavakból pedig csak azt hallják meg, ami a hanghullámokból eljut hozzájuk. És még ha feltételezzük is, hogy egymás közt valamilyen beszélgetésre képesek lehetnek, ilyenkor szükségképpen azzal a névvel illetik a szemükbe ötlő árnyképeket, ami az adott tárgy neve, amit pedig nem is látnak, s aminek a megnevezett árnyék az árnyéka.

Arról már ne is beszéljünk, hogy minden, ami a hídon van, robot, bábu, akármilyen, maga is csupán másolat. Vagyis nem látnak mást, csak egy árnykép árnyékát.

Rádásul – tette hozzá Glaukón – amit hallanak, az sem más, mint az emberi hangok fizikai megjelenítés-kópiájának digitális másolata.

Pontosan! Ezek a fogoly-nézők semmiképpen nem juthatnak el arra a következtetésre, hogy a tárgyi valóság más, mint egy másolat árnyéka. De vajon mi történne akkor, ha egyetlen pillanat alatt megváltozna ez a helyzet, ha láncaik összetörve lehullanának, ha semmivé foszlana az elidegenítés? Vigyázat! Történetünk egészen másfelé kanyarodna. Képzeltük el, hogy egy kiválasztott nézőt kiszabadítunk, és váratlanul arra kényszerít-

jük, hogy keljen fel, forgassa jobbra-balra a fejét, kezdjen el járni, hogy nézzen bele a projektorokba, amelyekből a fény árad. Persze, hogy ezek a szokatlan mozdulatok szenvedést fognak neki okozni! A fényáradattól elvakulva egyáltalán nem tudja felismerni azokat a tárgyakat, amelyeknek árnyképeit e kényszerű változás előtt teljes nyugalomban szemlélte.

Tegyük fel, hogy elmagyarázzuk neki, hogy korábbi helyzetében csak arra volt lehetősége, hogy mindennek a másolatát lássa, s hogy ez a *semmi* és a *mellébeszélés* világa volt, s csak most, hogy közel került a valóban létező megismeréséhez, most, hogy ezzel a valóban létezővel szembekerülve cselekedhet, most van végre abban a helyzetben, hogy feltételezhető: pontosan, jól lát. Nyilván döbbenet és összezavarodva állna! Még ennél is rosszabb lenne, ha sorra-rendre megmutatnánk neki a hídon elvonuló robotokat, bábuakat, mindenféle alakokat, marionett-figurákat, és azután a ránk zúduló kérdés-áradatra válaszolva megkísérelnénk elmagyarázni neki, hogy mindez mit jelent. Mert egészen biztos, hogy számára a korábbi árnykép-élmények sokkal valóságosabbak, mint amit mi most elébe tárunk.

Ráadásul – fűzte hozzá Amantha – bizonyos értelemben valóságosabbak is: hiszen egy árnykép, amelynek valóságát a folyamatosan ismétlődő tapasztalat igazolja, nem sokkal „valóságosabb”, mint egy váratlanul elénk kerülő bábu, amelyről azt sem tudjuk, honnan került ide?

Szókratész mozdulatlanul, bosszankodva, de legalább annyira csodálva is a lányt, némán Amanthára emelte tekintetét, majd azt mondta: Bizonyosan úgy van, hogy mielőtt megfogalmazzuk a végső következtetést arról, hogy mi a valóság, előbb el kell mondani a történet befejezését is. Tételezzük fel, hogy emberünket, ezt a kísérleti nyulat rákényszerítjük: nézzen mereven a projektorokba. Rettenetesen fáj a szeme, menekülni szeretne, arra a látványára vágyik, ami annak

idején elviselhető volt, azokat az árnyképeket szeretné látni, amelyekről úgy tudja, létezésük sokkal biztosabb, mint azoké a tárgyaké, amelyeket most mutatnak neki. Ekkor felbérelt pribékjeink kíméletlenül végigvonszolják a terem széksorai között. Egy apró, eddig rejtett oldalajtón kell átjutnia. Majd egy mocskos alagútba tuszkolják, amely a szabadba vezet, s egy tavaszra ébredő, fényárban úszó hegyoldalban lép ki a fényre. Káprázó szemét elgyengülő kezével próbálja takarni; de pribékjeink szünet nélkül egyre feljebb és feljebb lökdösik a meredek lejtőn sokáig, mindig csak magasabbra! Még magasabbra! Felérnek a csúcsra, itt szikrázó nap-sütés várja, s ekkor az örök elengedik, majd leszáguldanak a hegyről és eltűnnek. Íme, emberünk ott áll, egyedül, egy végtelen táj kellős közepén. A túlradó fény megsemmisíti tudatát. Ó, mennyire szenved a szörnyű bántalmaktól, mindattól, amit el kellett viselnie, attól, ahogy kidobták! Mennyire gyűlöli pribékjeinket! Mégis, lassanként megpróbálja körbehordozni tekintetét, szeretné megnézni a hegycsúcsokat, a völgyeket, ezt az elkápráztató világot. Eleinte minden tárgy ragyogása elvakítja, semmit sem lát mindabból, amit általában így szoktunk leírni: „Ez létezik, ez valóban ott van!” Nem mondhatja azt, amit Hegel oly megvetően mondott a Jungfrau megpillantásakor: „*das ist*”: ‘ez csak van’. Emberünk mindenképpen ellenére megpróbál hozzászokni a fényhez. Rengeteg erőfeszítés árán, egy magányos fa tövében végre sikerül kivennie egy fatörzs árnyékát, a falevelek fekete körvonalait, s ezek az egykori világa vásznán látottakra emlékeztetik. Egy szikla tövében talált tócsában virágok és füvek tükörképét véli felfedezni. Ezekről elindulva eljut magukig a tárgyakig. Lassanként elér odáig, hogy már bámulva csodálja a bokrokat, a fenyőket, egy magányosan legelésző bárányt. Ahogy az égre emeli pillantását, a holdat és a csillagképeket pillantja meg, s látja, ahogy felkel a Venus. Mozdulatlanul ül egy vén farönkön és lesi e csillag ragyogását.

Venus az utolsó sugarak közül emelkedik ki, egyre ragyogóbbá és ragyogóbbá válik, azután elhalványodva, íme, ő is eltűnik. Venus! Végül aztán majd eljön az a reggel, amikor megpillantja a Napot: nem valami megbízhatatlan víztükörben, nem is valahol mint tükröződést, hanem önmagában, önmagáért, a saját helyén! Emberünk nézi, vizsgálgatja, bámulja a Napot teljes valójában, úgy, ahogyan ott *van*.

Ó, kiált fel Amantha, milyen csodás felemelkedés, milyen csodás átváltozás, amiről ön beszél!

Köszönöm, ifjú hölgy. Mondd, eljutnál-e odáig, mint ő? Mert ez a névtelen ember abból a látványból, amelyben részesült, józan észszel megértette, hogy a Nap szemmel követhető helyzete határozza meg az időt: az órákat éppen úgy, mint az évszakokat, s így módon mindaz, ami létezőként látható, ettől

az égitesttől függ, mégpedig olyannyira, hogy akár úgy is megfogalmazhatnánk, hogy 'igen, a Nap mindazon dolgok legfőbb uralkodója, amelyekből egykori szomszédaink, a nagy, zárt teremben helyet foglaló nézők, nem látnak mást, csupán az árnyékaik árnyképeit!' Ahogy felidézi magában emberünk korábbi, azaz első lakóhelyét – a vetítővásznat, a projektort, a mesterségesen előállított képeket, a csalásban és megcsalásban társait – ő, akit akarata ellenére szabadítottak ki onnan, boldog, hogy elűzték, s sajnálja azokat, akik ülőhelyükhöz szögezve, vak látnok módjára élik életük.

A fordítás alapjául szolgáló szöveg: Alain BADIOU. La République de Platon Paris: Fayard, 2012. 363–367.

Fordította: Karsai György